

Г.І. Тімов

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ СБ УКРАЇНИ

*Військово-медичне Управління СБ України
(нач. – д.мед.н., проф. І.А. Лурін)*

Ключові слова: *медична служба СБ України, особовий склад СБ України*

Key words: *Medical care department of Security service of Ukraine, the contingent of Security service of Ukraine*

Резюме. *Результаты проведенного исследования свидетельствуют об актуальности проведения системных научных исследований организации медицинского обеспечения личного состава СБ Украины. Определен ряд проблемных вопросов медицинского обеспечения личного состава СБ Украины, решение которых позволит не только оптимизировать систему организации медицинского обеспечения СБ Украины, но и повысить эффективность ее функционирования.*

Summary. *The results of conducted research indicate the actuality of carrying out of systemic scientific studies in relation to the organization of medical provision for the contingent of Security service of Ukraine. A number of problem issues of medical provision for the contingent of Security service of Ukraine was established. Their solution will allow not only to optimize the system of medical provision for the contingent of Security service, but to increase its functioning efficiency as well.*

Наприкінці ХХ – початку ХХІ сторіччя перед світовою спільнотою постали нові загрози та виклики у сфері глобальної, регіональної та національної безпеки [1].

Серед найбільш небезпечних сучасних загроз можна виділити такі: поширення проявів міжнародного тероризму (зокрема біологічного), націоналізму, релігійного фундаменталізму й сепаратизму, які є питомим середовищем для виникнення локальних воєнних конфліктів, політичного екстремізму та етнічно-релігійних конфліктів. Зберігається гострота проблем, пов'язаних з неконтрольованим поширенням зброї масового знищення та засобів її доставки, незаконною торгівлею озброєнням і технологією його виготовлення, латентною ескалацією напруженості у зонах „заморожених” конфліктів та ін. [9,57,69].

На сьогодні існує високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, який є невід'ємною рисою життєдіяльності нашого суспільства, тому відповідна увага приділяється проблемам надзвичайних ситуацій і ліквідації їх наслідків [8,15,38].

Активізація у світі терористичних угруповань через проведення терористичних актів призводить до втрат серед мирного населення і рятувальників (пожежників, військових, лікарів та ін.). Спеціальні служби різних країн світу беруть безпосередню участь у боротьбі з тероризмом і також мають втрати серед особового складу. [13,14,35,67,73].

Проведені дослідження наслідків скоєних терористичних актів свідчать, що до звичайних

(повсякденних) факторів життєдіяльності медичних закладів приєднуються особливі (надзвичайні), до яких система охорони здоров'я не завжди готова. За даними науковців, сьогодні в більшості медичних установ та закладів існує і застосовується безліч планів (протипожежної безпеки, протидії терористичним актам, заходів при несанкціонованому відключенні електропостачання, водопостачання тощо), але вони за своїм змістом, спрямованістю, характером не враховують спільних конкретних заходів з можливим виникненням надзвичайних ситуацій соціально-політичного, природного чи техногенного характеру державного й регіонального рівнів (терористичні акти, локальні військові конфлікти, буревії, повені, викид в атмосферу різноманітних високотоксичних сполук тощо). Ці плани не передбачають ні узгодження відповідних заходів реагування системи охорони здоров'я з силовими структурами (зокрема з їх медичними службами), ні послідовність та обсяг робіт медичних сил у зоні ураження хімічними, радіологічними, біологічними речовинами. Не відпрацьовані схеми евакуації хворих з лікувальних закладів у безпечні зони, відсутні розрахунки потреби в залученні автомобільного та інших видів транспорту, а також взаємодія з регіональними (місцевими) органами державного управління та силами й засобами державної служби медицини катастроф [4, 8, 12].

Оборонна політика України формується відповідно до воєнно-політичної обстановки навколо нашої держави та у світі і має враховувати зміни, що відбуваються в системі міжнародних

відносин як на глобальному, так і на територіальному рівні [16].

Концептуальні засади у сфері оборони України встановлені та регламентуються низкою відповідних законів та підзаконних актів України [24, 42-49, 51].

Необхідно зазначити, що безпека визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, технічного, екологічного, інформаційного й іншого характеру, а національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Об'єктами національної безпеки України є: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість. Ст. 6 Закону України “Про основи національної безпеки України” визначені пріоритети національних інтересів України, а саме: захист державного суверенітету, територіальної цілісності [3, 24].

Закон України „Про оборону України” (1992 р.) встановлює засади оборони України, повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обов'язки підприємств, установ, організацій, посадових осіб, права та обов'язки громадян України. Для виконання завдань територіальної оборони залучаються Збройні Сили України, Національна гвардія України, Служба безпеки України (СБУ), органи та війська Міністерства внутрішніх справ України, Прикордонні війська України та інші військові та невійськові формування, створені відповідно до законодавства України, в межах їх компетенції [46].

СБУ – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує безпеку України. Кадри СБУ становлять: співробітники-військовослужбовці (ВС), працівники, які уклали трудовий договір з СБУ, а також ВС строкової служби, проходження служби регламентовано відповідними нормативно-правовими актами. Так, до СБУ приймаються на конкурсній,

добровільній і договірній основі громадяни України, здатні за діловими та моральними якостями, рівнем освіти і станом здоров'я ефективно виконувати службові обов'язки [41, 50].

В Україні медичну допомогу ВС надають заклади охорони здоров'я Міністерства оборони (МО) України, Міністерства внутрішніх справ України, СБУ, Державної прикордонної служби України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Управління Державної охорони України та Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України [6, 56, 61].

Необхідно відзначити, що сучасна державна політика України в сфері охорони здоров'я здійснюється з урахуванням основних принципів стратегічної політики ВООЗ досягнення здоров'я для всіх людей в Європейському регіоні з метою досягнення позитивного стану здоров'я, а не просто зниження захворюваності, інвалідності та смертності, а також забезпечення сталого розвитку суспільства [11, 23, 33, 39, 58]. Одним із завдань стратегії “Здоров'я для всіх” є зменшення хронічних захворювань, що передбачає вирішення цієї проблеми “за допомогою посилення первинного рівня охорони здоров'я, міжсекторальних дій та участі суспільства”, загальною метою стратегії є поліпшення стану здоров'я населення, розробка інтегрованих заходів щодо попередження хронічних неінфекційних захворювань, зниження частоти й рівнів факторів ризику [34, 54, 70, 71]. Відповідно до стратегічних напрямків європейської політики «Здоров'я для всіх» в Україні було розроблено та впроваджено Міжгалузеву комплексну програму «Здоров'я нації», в якій передбачена реалізація всіх цих напрямків соціальної політики держави [32].

Стан здоров'я ВС – вагомий чинник боєздатності військ, який має значне економічне та соціальне значення. Основні показники, що характеризують стан здоров'я ВС (смертність та звільнення), мали тенденцію до погіршення. За даними наукових досліджень, існує помітна тенденція до погіршення стану здоров'я ВС кадрового складу як у цілому, так і в більшості формувань збройних сил (ЗС) України, не зважаючи на те, що рівень медичного забезпечення їх залишається на досить високому рівні. Тобто чинники, що мають вирішальний вплив на стан здоров'я ВС, перебувають за межами можливого впливу медичної служби ЗС України. Проведеними дослідженнями було встановлено, що система військової охорони здоров'я потребує: на державному рівні законодавчого та вико-

навчого забезпечення: комплектування ЗС здоровим контингентом, соціального захисту ВС, охорони навколишнього природного середовища тощо; на рівні МО України: нормативного забезпечення безпечних умов діяльності ВС; на рівні командування всіх ланок персональної відповідальності командирів всіх рангів за збереження здоров'я та життя особового складу, дотримання вимог нормативних документів щодо охорони здоров'я ВС; на рівні військово-медичної служби (ВМС) проведення комплексу лікувально-профілактичних, санітарно-гігієнічних та протиепідемічних заходів, пропаганди гігієнічних знань і здорового способу життя, впровадження програм превентивної медицини на основі пріоритетного розвитку первинної медико-санітарної допомоги; на індивідуальному рівні: особистої відповідальності ВС за збереження власного здоров'я [5, 7, 29].

Було встановлено, що реформа ЗС України передбачає повний перехід до комплектування їх на професійній основі. Служба в ЗС пов'язана з високою вірогідністю впливу на ВС стресових факторів, що зумовлені, зокрема, необхідністю розв'язання більшості відповідальних задач при дефіциті часу. Для попередження розвитку дезадаптивних процесів, своєчасного виявлення осіб, які потребують реабілітації, порушуються питання щодо створення системи медико-психологічного супроводження ВС [46-49]. У зв'язку з тим, що існує висока вірогідність порушень психіки ВС, зумовлених напруженістю та обставинами військової служби, а також можливістю виникнення екстремальних ситуацій під час проходження військової служби, доцільно порушувати питання щодо формування сучасної комплексної системи заходів їх реабілітації [59, 63, 68, 72].

Важливо констатувати, що в Україні рівень здоров'я населення сьогодні кваліфікується як незадовільний, оскільки протягом останнього десятиріччя спостерігається зростання рівня загальної смертності населення в межах 4%, тоді як у країнах Європи, навпаки – на 4% відбулося його зниження, а середня тривалість очікуваного життя на 5–10 років менша, ніж в економічно розвинених європейських державах. За вказаний період рівень загальної захворюваності зріс на 10,6%, поширеності хвороб – на 38,9%, природний приріст носить від'ємний характер і коливається від –5,8 до –7,8 на 1000, загальна чисельність населення скоротилася на 7,7%, що, на наш погляд, у подальшому буде негативно відображатися на оборонному потенціалі держави [2].

Ретроспективний аналіз дозволяє констатувати, що за останні 10 років прийнято понад 50 загальнодержавних програм, затверджених на урядовому рівні комплексних заходів, що спрямовані на суттєве покращення і продовження середньої тривалості очікуваного життя громадян, які в цілому дублюють або лише доповнюють одна одну і, на нашу думку, в більшості випадків мають декларативний характер. У той же час спостерігалось вкрай недостатнє ресурсне забезпечення з метою ефективного виконання задекларованих програм, оскільки 4% з них взагалі не фінансувались, фінансування 6% було обмеженим на третину, 10% – майже на половину, 26% програм було профінансовано частково. Наслідком цього стала надзвичайно низька ефективність реалізації державних цільових програм і не досягнення загального покращення здоров'я українського народу [10].

Відповідно до існуючої законодавчо-нормативної бази на медичну службу ЗС України покладено організацію і проведення заходів щодо збереження та зміцнення здоров'я особового складу; забезпечення санітарно-епідеміологічного стану військ; надання медичної допомоги ВС, які захворіли, та їх лікування; пропаганда гігієнічних знань, здорового способу життя; наукова розробка проблем медичного забезпечення ЗС України [66].

У сучасних умовах технічного прогресу в промисловості, на транспорті, в енергетиці, військовій справі значно зростають вимоги до надійності «людського фактора» як найбільш активної ланки соціального-виробничого процесу. Упровадження нової техніки, механізація і автоматизація виробничих процесів, широке використання обчислювальної техніки та інформаційних технологій докорінно змінюють характер роботи, висувають все більш високі вимоги до професійних якостей людини, збільшують економічну й соціальну значущість результатів її діяльності. Значна частина аварійних ситуацій і відмов техніки під час управління складними технічними системами (40-63% у звичайних умовах, 70-75% у складних умовах виробництва) відбувається внаслідок помилок персоналу, що пов'язані з психофізіологічними особливостями працівників [20, 21, 52].

На вирішення проблемних питань щодо забезпечення надійності функціонування «людського фактора» спрямований професійний психофізіологічний відбір, а також інші відповідні психофізіологічні заходи. Важливими заходами, що сприяють збереженню високої працездатності та ефективності діяльності ВС в умовах

підвищеної небезпеки, є також психофізіологічний супровід професійної діяльності та психологічна реабілітація [17, 19, 22, 64]. Перелічені складові доцільно об'єднати в єдиній державній системі професійного психофізіологічного відбору працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки. Така розвинута система психофізіологічних заходів орієнтована на вирішення проблеми “людського фактора” при виконанні робіт підвищеної небезпеки і повинна забезпечити зниження кількості аварій і катастроф з причини помилок виконавців, сприяти профілактиці професійного травматизму та захворюваності, покращенню екологічного стану середовища [18, 27].

Виходячи з цього, значної уваги потребує професійний відбір та збереження здоров'я складу особливого контингенту ВС внаслідок особливих вимог до фізичного та психологічного їх стану, зокрема у зв'язку з економічними витратами на підготовку кадрів високої кваліфікації [62].

У системі забезпечення національної безпеки України значне місце відводиться СБУ як правоохоронному органу спеціального призначення, на який покладено проведення оперативно-службової діяльності щодо попередження, виявлення і припинення розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав та деструктивних дій незаконних військових формувань [50].

Відповідно до ст. 10 Закону України „Про Службу безпеки України” (1992 р.) до складу Центрального Управління СБУ, крім інших органів та підрозділів, згідно з організаційно-штатною структурою входить Військово-медичне управління (ВМУ), що функціонує відповідно до затверджених нормативів.

Організаційна структура військово-медичної служби органів СБУ була визначена з урахуванням необхідності вирішення цілої низки спеціальних завдань, які покладаються на спецслужбу держави. Вони визначали необхідність відбору кандидатів для проходження військової служби, здатних за станом здоров'я, моральними якостями, психофізіологічним станом працювати у найекстремальніших ситуаціях; вирішення експертних питань; створення чіткої системи надання медичної допомоги співробітникам органів держбезпеки в різних специфічних умовах. Питанням організації і функціонування військово-медичної служби в системі органів державної безпеки була присвячена низка наукових робіт [25, 28, 60, 65].

Останніми роками військово-медичні служби СБУ були оснащені найсучаснішим медичним

обладнанням та устаткуванням, у них впроваджені сучасні методи діагностики та лікування, ведеться відповідна наукова робота за актуальними питаннями військової медицини. На сьогодні військово-медична служба СБУ представлена Центральною консультативною поліклінікою, клінічним госпіталем з філіями, центральною військово-лікарською комісією, експертно-психологічною службою, санітарно-епідеміологічним відділом, 26 військово-медичними підрозділами регіональних органів СБ України, санаторно-оздоровчими та іншими закладами [70-73].

Відповідно до Положення про Федеральну службу Безпеки (ФСБ) Російської Федерації (РФ), однією з її функцій є розробка й реалізація програм медичного забезпечення ВС, пенсіонерів всіх сил забезпечення безпеки та членів їх сімей. Охорона здоров'я особового складу ФСБ Росії розглядається як питання відповідальності за безпеку держави. Важливою особливістю відомчої медицини ФСБ є її відповідна взаємодія з оперативними підрозділами, а спеціальними програмами передбачений медичний супровід оперативно-службової діяльності спеціальної служби, що особливо важливо під час проведення антитерористичних операцій та заходів. Заклади охорони здоров'я ФСБ функціонують практично в кожному регіоні Росії, у системі медичного забезпечення функціонують 24 санаторії та будинки відпочинку, де одночасно можуть відпочивати та лікуватися понад 5 тис. осіб. Так, тільки у Москві та Московській області є 9 поліклінік та 2 великих госпіталі, де надається спеціалізована медична допомога в різних клінічних та діагностичних відділеннях, крім того функціонують 3 дитячих оздоровчих табори, у які в літній час на оздоровлення направляється понад 2 тис. дітей співробітників ФСБ [74].

Необхідно зазначити, що питанням оптимізації системи медичного забезпечення військово-медичних підрозділів України (в т.ч. СБУ) присвячені наукові праці М.І. Бадюка (2005 – 2007), В.Я. Білого (2006), М.П. Бойчака (2005 – 2008), Л.А. Голика (2004), Р.Х. Камалова (2006), А.С. Котузи (2006), В.В. Паська (2003), Я.Ф. Радиша (2005), Ю.М. Скалецького (2008), О.Г. Шекери (2010) І.А. Луріна (2011), В.О. Волошина (2009-2012) та ін. У роботах цих авторів розкриваються сучасні тенденції розвитку військової медицини, досліджуються роль і місце військових закладів охорони здоров'я в національній системі охорони здоров'я, аналізуються особливості медичного страхування ВС, наводяться

рекомендації щодо провідних засад взаємодії органів управління цивільною та військовою медициною на різних рівнях тощо. Однак, незважаючи на широкий їх спектр, теоретичні та практичні аспекти оптимізації управління військовою охороною здоров'я, питання щодо створення сучасної системи медичного забезпечення СБУ з урахуванням сучасних загроз і викликів у різні періоди готовності досліджені недостатньо.

Результати проведеного дослідження свідчать про актуальність проведення системних наукових досліджень з питань організації медичного забезпечення особового складу СБУ.

Під час дослідження визначена низка проблемних питань щодо медичного забезпечення особового складу СБУ, вирішення яких дозволить не тільки оптимізувати систему організації медичного забезпечення СБУ, а й підвищити ефективність її функціонування.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз літературних джерел з питань організації медичного забезпечення військовослужбовців в Україні свідчить про те, що вони в

основному віддзеркалюють стан організації медичної служби в системі МО України.

2. Аналіз наявних літературних джерел з питань медичного забезпечення особового складу СБУ України на регіональному рівні з позицій територіальної оборони свідчить про актуальність проведення системних наукових досліджень за цим напрямком.

3. Під час дослідження визначена низка актуальних, але не повною мірою розкритих питань щодо діяльності системи медико-санітарного забезпечення особового складу СБУ України в різні періоди її функціонування, також не знайдено даних щодо організації функціонування системи медичного забезпечення СБУ України в умовах створення єдиного медичного простору України та реформування системи охорони здоров'я.

4. Вирішення зазначених питань дозволить не тільки оптимізувати систему організації медичного забезпечення особового складу СБУ України, а й підвищити ефективність її функціонування з урахуванням сучасної концепції єдиного медичного простору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми створення системи оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз України: наук.-інформ. збірник / під заг. ред. В. Горбуліна. – К.: Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України, 2006. – № 20.

2. Бахтєєва Т. Медицина – не та галузь, що може почекати до “кращих” часів / Т. Бахтєєва // Ваше здоров'я. – 2009. – 29 трав. – С. 3–4.

3. Біла Книга 2007. Стратег. бюл. прикордон. безпеки України / Адмін. Держ. прикордон. служби України. – К., 2007. – 122 с.

4. Вальков А.В. Разработка плана действий персонала учреждений здравоохранения при угрозе или совершении теракта / А.В. Вальков, Л.Н. Коряковский // Проблемы медицинского обеспечения населения в чрезвычайных ситуациях мирного времени и в военное время: [доклад]; науч. – практ. конф., Москва // Медицина катастроф. – 2005. – № 3-4. – С. 60.

5. Варус В.І. Стратегія превентивної медицини в охороні професійного здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України у XXI сторіччі / В.І. Варус // Наука і оборона. – 2001. – №2. – С. 20-23.

6. Військово-медична підготовка / під ред. Бадюка М.І. – К.: МП «Леся», 2007. – 484 с.

7. Волик О.М. Динаміка показників здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України кадрового складу за даними щорічної статистичної звітності / О.М. Волик // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я. – 2002. – №3. – С. 15-17.

8. Выгодчинов Н.М. Предупреждение и ликвидация последствий чрезвычайных ситуаций. Функции заведующих отделениями / Н.М. Выгодчинов /

Н.М. Выгодчинов // Здравоохранение. Журнал для руководителя и главного бухгалтера. – 2006. – № 2. – С. 153-159.

9. Гавура В.В. Биологический терроризм – новая проблема эпидемиологии / В.В. Гавура // Укр. мед. часопис. – 2003. – № 2. – С. 14-18.

10. Гайдаєв Ю.О. Наукове обґрунтування моделі впровадження в Україні Державних цільових програм покращання здоров'я нації : автореф. дис. д-ра мед. наук : 14.02.03 / Ю. О. Гайдаєв. – К., 2007. – 26 с.

11. Голяченко О.М. Територіальний аспект здоров'я людей / О.М.Голяченко, Н.С.Федчишин, І.М.Цідилко // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2002. – № 2. – С. 32-35.

12. Горішна О.В. Проблеми безпеки діяльності медичних частин і закладів в умовах надзвичайних ситуацій мирного часу (огляд літератури) / О.В. Горішна, Ю.І. Кузменко, Л.В. Булах // Україна. Здоров'я нації. – 2008. – № 3-4. – С. 216-219.

13. Готовность больниц к случаям применения оружия массового поражения: первичная оценка. Hospital preparedness for assessment / Treat N. Kimberly, Jonet M. Williams, Paul M. Furbe [et al.] // Ann. Emergency Med. – 2001. – N 5. – С. 562-565.

14. Готовность здравоохранения к реагированию на химический и биологический терроризм – современное состояние проблемы в США. Medical preparedness and response to terrorism with biological and chemical agents – present status in USA / E.K. Naji // Dis. Med. – 2003. – N 1. – С. 51-55.

15. Готовность к биотерроризму: проверка учрежденный штата Небраска. Bioterrorism preparedness: a

survey of Nebraska Realth care institutions / Virginia Nelget, Philip W. Smith // Amer. J. Infec. Contr. – 2002. – N 1. – С. 46-48.

16. Гриценко А. Сучасні аспекти оборонної політики України / А.Гриценко // Україна. НАТО. – 2007. – № 3. – С. 5-13.

17. Єна А.І. Методичні підходи до професійного психофізіологічного відбору як важливого чинника забезпечення ефективності професійної діяльності військовослужбовців / А.І. Єна // Військова медицина України. – 2003. – № 3-4. – С. 27-37.

18. Єна А.І. Психофізіологічна реабілітація як фактор підтримки професійної працездатності / А.І.Єна, В.В. Кальниш // Охорона праці. – 2003. – №2. – С. 39-40.

19. Єна А.І. Професійний психофізіологічний відбір як вагомий складовий збереження здоров'я і трудового потенціалу населення України / А.І.Єна, В.В.Кальниш // Ліки України. – 2002. – №2 (55). – С. 7-9.

20. Єна А.І. Професійний психофізіологічний відбір як важливий чинник зменшення кількості аварій і катастроф / А.І.Єна, В.В.Кальниш // Матеріали міжнар. конф. “Антропогенно-змінено середовище України: ризики для здоров'я населення та екологічних систем”. – К., 2003. – С. 8.

21. Єна А.І. Система професійного психофізіологічного відбору працівників, які виконують роботи підвищеної небезпеки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. н. / А.І. Єна. – К., 2004. – 40с.

22. Єна А.І. Эффективность критериев профессионального психофизиологического отбора / А.И.Єна, В.В.Кальниш // Гигиена труда. — 2002. – Вып. 33. – С. 111-117.

23. Жуков Г.М. Практичні та теоретичні аспекти управління здоров'ям населення / Г.М.Жуков, Ф.П.Ринда // Охорона здоров'я України. – 2002.– № 1 (4).– С. 32-35.

24. Закон України про основи національної безпеки України // Урядовий кур'єр. – 2003. – 30 лип. – С. 1–5.

25. Захараш М.П. Военно-медицинское управление Службы безопасности Украины / М.П. Захараш, А.Н. Кравченко, Н.В. Иванова. – К. : Генеза, 1996. – 18 с.

26. Иванова Н.В. Своеобразие клинических проявлений II стадии гипертонической болезни у ликвидаторов последствий аварии на ЧАЭС в отдаленном периоде / Н.В.Иванова, Л.В.Саблина, Н.М.Чмиленко // Матеріали VII нац. конгресу кардіологів України: тез. наук. доп. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 83.

27. Кальниш В.В. Профілактичні технології у збереженні здоров'я і працездатності фахівців в умовах підвищеної небезпеки / В.В.Кальниш, А.І.Єна // Охорона здоров'я України. – 2004. – №1 (12). – С. 36-41.

28. Караванов Л.К. Ведомственное здравоохранение спецслужбы безопасности Украины / Л.К. Караванов, М.П. Захараш, Н.В. Иванова // Материалы междунар. науч.-практ. конф. „Медико-биологические последствия чернобыльской катастрофы 10 лет спустя. Актуальные вопросы военной медицины спецслужб Украины”. – К. : Генеза, 1997. – С.177-185.

29. Концепція професійного здоров'я військово-службовців у Програмі будівництва та розвитку Збройних Сил України / В.Я. Білий, О.О. Сохін, М.М. Вовкодав [та ін.] // Наука і оборона. – 2000. – №3. – С. 22-26.

30. Куликов В.В. Влияние некоторых аспектов военной службы на составление здоровья и семейное положение военнослужащих / В.В.Куликов, В.С.Гзирян // Проблемы управления здравоохранением. – 2005. – № 34 (231). – С. 62-65.

31. Лисенко О.В. Патологічні зміни головного мозку у пацієнтів з гіпертонічною хворобою, за даними спіральної комп'ютерної томографії / О.В.Лисенко, А.М.Кравченко // Матеріали VII нац. конгресу кардіологів України: тез. наук. доп. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 108.

32. Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2002–2011 рр. / Москаленко В.Ф., Пономаренко В.М., Вороненко Ю.В. [та ін.] – К.: ОВ, 2002. – 88 с.

33. Москаленко В.Ф. Охорона здоров'я України в світлі вимог Європейського Союзу, конституційних реформ / В.Ф.Москаленко // Укр. мед. часопис. – 2000.– № 6 (20).– С. 16–18.

34. Москаленко В.Ф. Реалізація в країнах Європи стратегії з формування здорового способу життя в контексті політики «Здоров'я для всіх у XXI столітті» / В.Ф.Москаленко, Т.С.Грузева // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2004. – № 4. – С. 14-20.

35. Мчинов Ю. Система охраны и защиты военных объектов США от диверсионно-террористических действий / Ю. Мчинов // Зарубежное военное обозрение. – 1999. – № 9. – С. 15-19.

36. Новиков В.С. Теоретические и прикладные основы профессионального психологического отбора военнослужащих / В.С.Новиков, А.А.Боченков. – СПб.: Изд-во воен.-мед. академии, 1997. – 188с.

37. Патрушев Н. Медицина безопасности / Н. Патрушев // Аргументы и факты. – 2007. – 13 июня.

38. Петров В.П. Организация мероприятий по предупреждению чрезвычайных ситуаций в учреждениях здравоохранения / В.П. Петров // Здравоохранение. Журнал для руководителя и главного бухгалтера. – 2006. – № 7. – С. 157-172.

39. Підаєв А.В. Пріоритетні напрямки розвитку системи охорони здоров'я в Україні / А.В. Підаєв // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2002.– № 4. – С. 5-8. (87).

40. Погодин Ю.И. Психофизиологическое обеспечение профессиональной деятельности военнослужащих / Ю.И.Погодин, В.С.Новиков, А.А.Боченков // Воен.-мед. журнал. – 1998. – Т. 319, №11. – С. 27-36.

41. Положення про проходження військової служби військовослужбовцями Служби безпеки України [Електронний ресурс]: Указ президента України № 1262/2007 – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

42. Про державний матеріальний резерв [Електронний ресурс]: Закон України 1997 р. – Електрон.

дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

43. Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру [Електронний ресурс]: Постанова КМ України від 03.08.1998 р. № 1198 – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

44. Про затвердження Державної програми створення єдиної системи надання екстреної медичної допомоги на період до 2010 року [Електронний ресурс]: Постанова КМ України від 05.11.2007 р. № 1290 – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

45. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію [Електронний ресурс]: Закон України 1993 р. – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

46. Про оборону України [Електронний ресурс]: Закон України 1992 р. – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

47. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс]: Закон України 2003 р. – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

48. Про правовий режим воєнного стану [Електронний ресурс]: Закон України 2000 р. – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

49. Про правовий режим надзвичайного стану [Електронний ресурс]: Закон України 2000 р. – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

50. Про Службу безпеки України [Електронний ресурс]: Закон України 1992 р. – Електрон. дан. (1 файл). – 2009. – Режим доступу: www.sbu.gov.ua. – назва з екрана.

51. Про Цивільну оборону України [Електронний ресурс]: Закон України 1993 р. – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

52. Психофізіологічне забезпечення надійності діяльності персоналу ядерних об'єктів / О.К.Баженов, В.І.Хмельницький, А.І.Єсна [та ін.] // Матеріали міжнар. конф. “Радіаційна безпека здоров'я людини та оточуюче середовище. Проблеми та шляхи їх вирішення на сучасному етапі”. – Маріуполь, 2002. – С. 165-167.

53. Симбирцев Ю.Н. Диагностические и лечебные возможности областной поликлинической спецслужбы / Ю.Н. Симбирцев // Медико-биологические последствия Чернобыльской катастрофы 10 лет спустя: Актуальные вопросы военной медицины спецслужб Украины. – К.: Генеза, 1997. – С. 177-178.

54. Системно-ситуаційний підхід до обґрунтування концепції управління розвитком охорони здоров'я / В.М. Пономаренко, В.І. Польченко, О.М. Ціборовський [та ін.] // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2000.– № 4.– С. 92–94.

55. Служба безпеки України становлення, досвід, пріоритети діяльності / за ред. О. Власенко. – К.: Літера-Графік, 1997. – 191 с.

56. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / під заг. ред. Ю.В. Вороненька, В.Ф. Москаленка. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. – 680 с.

57. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс]: Указ президента України № 105/2007 – Електрон. дан. (1 файл). – 2008. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.– назва з екрана.

58. Стратегія та пріоритетність у реформуванні системи охорони здоров'я України / В.Рудень, О.Когут, О.Заремба, Н.Лабінський // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2000. – № 3.– С.11–16.

59. Судаков К.В. Психоэмоциональный стресс: профилактика и реабилитация / К.В. Судаков // Терапевт. архив. – 1997. – Т. 69, № 1. – С. 70-74.

60. Тітов Г.І. Историчні аспекти становлення медичної служби органів держбезпеки на Дніпропетровщині / Г.І.Тітов // Медичні перспективи. – 2005. – № 2. – С. 140-142.

61. Тітов Г.І. Стан здоров'я військовослужбовців – вагомий чинник обороноздатності держави / Г.І. Тітов // Здоровий спосіб життя: проблеми та досвід: міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2007. – 49 с.

62. Тітов Г.І. Стан та шляхи оптимізації професійного відбору особливого контингенту військовослужбовців / Г.І. Тітов // Запорозж. мед. журнал. – 2005. – № 4. – С. 92-94.

63. Трінька І.С. Спосіб життя та умови праці операторів частин особливого призначення Збройних Сил Країни (на матеріалах соціологічного дослідження) / І.С.Трінька // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2004. – № 2. – С. 30-32.

64. Удосконалення професійного психофізіологічного відбору льотчиків / Єна А.І., Кальниш В.В., Лях Г.Д., Мусієнко С.Б. // Військова медицина України. – 2004. – №1-2. – С. 100-105.

65. Ченців В.В. Отчет Екатеринославской губернской чрезвычайной комиссии с января 1920 г. по 1 ноября 1921г. / В.В. Ченців. – Днепропетровск: Дніпро, 1994. – 231 с.

66. Шекера О.Г. Медичне забезпечення збройних сил / О.Г. Шекера // Вісник соц. гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2004. – № 2.

67. A large community outbreak of salmonellosis caused by international contamination of restaurant salad bare / T.J.Torok, R.V.Tauxe, R.P.Wise [et al.] // JAMA. – 1. – Vol. 278, N5. – P. 389-395.

68. Byrne D.G. Antiety and the Heart / D.G.Byrne, A.E. Byrne // Eds D.UY. Byrne, R.H. Rosenman. – New York, 1990. – P. 213-229.

69. Davis C.J. Nuclear blindness: an overview of the biological weapons programs of the former Soviet Union and Iraq / C.J.Davis // Emerg. Infect. Dis. – 1999. – Vol. 5, N4. – P. 509-512.

70. Fagan L.M. The future of computer applications in health care Medical information / L.M. Fagan, L.E.

Perreault // Computer applications in health care / E.H.Shortlife, L.M.Fagan. Chapter 20.– Addison-Wesley Publishing Company, 1999.– P. 620–644.

71. Implementing and assessing organizational practices in local health departments /Turnock B., Hadier A., Dyal W. [et al.] // Publ. Health. Rep.– 1994. – Vol. 109, N 4. – P. 476-484.

72. Jeri I. Psychosomatic Risk Factors and Coronary Heart Disease indications for Specific Preventive Therapy / I.Jeri; Eds R.H.Rosenman. – Bern, 1983. – P. 15-21.

73. 1998) Tokyo subway sarin attack; disaster management, Part 1: community emergency response / T.Okumara, K.Suzuki, A.Fukuda [et al.] // Acad. Emerg. Med. – 1998. – Vol. 5. – 613-617.

